

דף שבועי

בס"ד

פרשת עקב, תשפ"א, מספר 1429

מספר עליותיו של משה רבנו להר סיני לדעת רבי אברהם אבן-עזרא יהורם לשם

עולם³, פ"ו), שמשה עלה להר שלוש פעמים, כפי שהובאה בפירושו של רש"י לפרשתנו (ט:יח):

"וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' פְּרָאשְׁנָה אֲרַבְעִים יוֹם" (דב' ט:יח), שנאמר: **"וְעֵתָה אֶעֱלֶה ה' אֵלַי אֲכַפְרָה"** (שמ' לב:ל), באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום. נמצא כלים בכ"ט באב, שהוא עלה (בשנית, י"ל) בשמונה עשר בתמוז⁴, בו ביום נתראה לישראל ואמר לו למשה: **"פָּסַל לְךָ שִׁנִּי לַחַת"** (שם לד:א). עשה עוד ארבעים יום, נמצא כלים ביום הכפורים, בו ביום נתראה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה **"סלחתי כדברך"**, לכך הוקבע למחילה ולסליחה. ומנין שנתרצה ברצון שלם, שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות: **"וְאֶנְכִי עֹמְדֹתִי בְּהָר פְּנִימִים הָרְאשֹׁנִים"** (דב' י:י), מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון, אמור מעתה אמצעיים היו בכעס.

נעבור לראב"ע. בפירושו הקצר לספר שמות (ד"ה **"אֲנִי אֶעְבִּיר כָּל טוֹבֵי עַל פְּנִיךָ"** שם לג:יט) הביא אמנם את דעת חז"ל, אך גם הבהיר לקורא שדעתו שונה:

ועל דעת הקדמונים שהיה ביום הכיפורים, **ודעתי תדענה במשנה תורה**, כי אמרו (חז"ל, י"ל) ששלוש פעמים עמד בהר ארבעים יום. וכשאתה חושב, כי עלה בשבעה בסיון וירד שתי פעמים: האחת בדבר העגל, והשנית להתפלל, והשלישית לפסול את האבנים.

ואכן בפירושו לספר דברים ביטא ראב"ע דעה השונה מדברי חז"ל. על הפסוק **"בַּעַת הַהוּא אָמַר ה' אֵלַי פָּסַל לְךָ שִׁנִּי לוחֹת אֲבָנִים פְּרָאשְׁנִים וְעֵלָה אֵלַי הִהְרָה"** (דב' י:א) כתב:

ולא נדע מתי עלה משה⁵, כי היה נראה בדרך הפשט, כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום, כי פירוש **"וְאֶנְכִי עֹמְדֹתִי בְּהָר פְּנִימִים הָרְאשֹׁנִים"** הוא שנוי⁶.

3 חיבור תנאי, כרונוגרפיה מדרשית של תקופת המקרא (ע' רייזל, מבוא למדרשים, אלון שבות, תשל"ג).

4 וברש"י לשמ' לג:יא כתב "ובי"ט עלה". וראו שם הסברו של בעל הט"ז ב"דברי דוד".

5 התורה לא כתבה במפורש מתי התחילו ארבעים הימים הראשונים – הערת המהדיר א' ויזר (פרושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא, מוסד הרב קוק, תשל"ו).

6 חזרה על דב' ט:כה: **"וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' אֵת אֲרַבְעִים הַיּוֹם וְאֵת אֲרַבְעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי"** – הערת המהדיר א' ויזר, פירושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא, ירושלים תשל"ו.

בפרשתנו, משה רבנו חוזר ומתאר בגוף ראשון את אירועי עליותיו להר סיני. כידוע, משה עלה להר כדי לקבל את הלוחות הראשונים, וחזר ועלה לשם אחרי האירוע של חטא העגל, עם לוחות אחרים שעליהם נחקקו בשנית עשרת הדברים. מהמקומות השונים שבהם התורה מתארת עניין זה, לא ברור מספרן המדויק של עליותיו של משה ההרה. המקורות המרכזיים בסוגיה זו כבר נסקרו ונדונו בצורה יסודית בבמה זו.¹ ברשימה זו נייחד את עיוננו לבירור שיטתו של רבי אברהם אבן-עזרא.

נקדים ונציין שראב"ע חיבר יותר מפירוש אחד לחלק מספרי המקרא; במקרה שלנו הוא כתב פירוש ארוך ופירוש קצר לספר שמות. בפתיחת סקירתו על פירושים אלו עמד פרופ' אוריאל סימון² על חשיבותה של קריאה משווה בפירושי השונים של ראב"ע:

כאשר ביאוריו לפסוק מסוים דומים זה לזה בתוכנם ושונים בדרך הצגת הדברים, הריהם מסייעים להבנת סתומותיו, וכאשר הם שונים זה מזה גם בתוכנם, הריהם משקפים את ההתפתחות שחלה בפרשנותו.

באותו מאמר סקר א' סימון את עבודתו של י"ל פליישר אודות הרצף הכרונולוגי שבו כתב ראב"ע את פירושי השונים, שהצליח: **"להוכיח סופית הן את שיוכו של הפירוש הקצר לשמות לפירושים הקצרים של יתר החומשים, והן שכתובתו קדמה לכתובת הפירוש הארוך"**. משום כך סימון מסיק ש:

אי-אפשר להפיק תועלת מהשוואת הביאורים המקבילים של ראב"ע **אלא אם מקפידים להקדים את העיון בפירוש הקצר לעיון בפירוש הארוך**, ועוקבים אחרי השינויים שחלו בדעותיו בסדרם הזמני, ולא, חלילה, בהיפוכו.

בעיוננו זה נפסע אפוא בעקבותיו של ראב"ע, לפי הסדר הבא: הפירוש הקצר לשמות ← הפירוש לדברים ← הפירוש הארוך לשמות. אולם כרקע לדברים נקדים ונציע את שיטת חז"ל (שמקורה בסדר

* ד"ר יהורם לשם, מכון מיג"ל קרית-שמונה והמכללה האקדמית תל-חי.

1 יוסי ברכיה, "על שהיית משה בהר סיני", דף שבועי מס' 847, תש"ע.

2 אוריאל סימון, "ר' אברהם אבן עזרא – הפירוש הקצר לתורה, הפירוש הארוך לבראשית ושמות וקטעי הפירוש שבעל-פה לבראשית", מקראות גדולות הכתר – שמות א',

<https://www.mgketer.org/articles/mevoort>, 2012.

אודות מספר עליותיו של משה. בהנחה שאין מדובר בטעות דפוס, הרי שהדבר תמוה ביותר.

על עירוב שני העניינים כבר הקשה ר' יונה בן שלמה פילוארג מאומאן בביאורו לפירוש ראב"ע "בני רשף" (פיעטרקוב תר"ס):

דבריו מקושי הבנה אין צורך לבאר, גם כיון שמגמתו כאן להגיד שיתכן שהארון הנזכר כאן הוא עצמו הארון שעשה בצלאל. ומה ענין עלית משה ועמידתו בהר פ' ימים לזה הענין?

ומתריך:

ו"ל שהרב באהבתו לקצר עירב שני ענינים יחד אף שאינם ענין זל"ז, רק לפי שרז"ל אמרו שני הענינים בסדר אחד ודעת הרב אינו כן בשניהם לכן מעורר עליהם יחד.

איני בטוח אם תשובתו של ה"בני רשף", מספקת. מכל מקום, ייתכן שכריכת הדיון אודות מספר עליותיו של משה במסגרת דיון אחר שבו הוא מתבטל בפני חז"ל, רומזת אולי על האפשרות בתודעתו של ראב"ע לצדקת פירושו של חז"ל גם בדיון הראשון. זהו שלב ביניים בדרך לנסיגה מלאה מפירושו, כפי שקרה לבסוף בפירושו הארוך לשמות.

מקום נוסף שבו ראב"ע מתייחס למספר עליותיו של משה להר סיני נמצא בפיוט "אשריך הר העברים", המתאר את פטירתו של משה רבנו.¹² שם, בבית השלישי, כתב ראב"ע:

הוא הוריד לוחות שתיים / וּבָעַת תְּעִיתִי בְּמַעְלֵי
אֲרָבָעִים יוֹם פְּעָמִים / לֹא אָכַל לֶחֶם בְּשָׁלִי
אִיךָ אָכַל לֶחֶם וּמִים / אֶשְׁתֶּה כִּי נֶאֱסַף פְּלִילִי

לכאורה, נראה כי במילים "ארבעים יום פעמיים" ראב"ע מבטא בקצרה את הדעה שהביא בפירושו הקצר לשמות ובפירושו לדברים, שמשה רבנו עלה להר סיני רק פעמיים – "כי היה נראה בדרך הפשט, כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום".

לעומת זאת ניתן להבין בית זה גם באופן חלופי: "הוא הוריד לוחות שתיים" = עליה ראשונה להר, ובעקבות חטא העגל ("ובעת תעיתי במעל" = חטא העגל) נאלץ לעלות להר עוד פעמיים, שבהם לא אכל ולא שתה: "ארבעים יום פעמים / לא אכל לחם בשל" = עליות מספר 2 ו-3. לפי קריאה זו, הדברים מכוונים לדעת חז"ל כפי שכתב רש"י (בשם' יח:ג, ד"ה ממחרת): "שהרי ב"ז ירד ושבר את הלוחות, ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ".

נסיים אפוא את עיוננו בשאלה, למה בדיוק התכוון המשורר ואיזה משני פירושו שסקרנו, הביע ראב"ע בבית זה?

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

12 אפרים חזן, אשריך הר העברים... יען בך מבחר קברים", דף שבועי, מספר 1338, תשל"ט.

והטעם, כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה' אלי ואמר לך למסע, וזהו "לך נחה את העם" (שמ' לב:לד).

והנה בפירושו הארוך לספר שמות על הפסוק: "וַיְהִי שָׁם עִם ה' אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה" (לד:כח) חזר ראב"ע מדעתו וקיבל את דעת חז"ל:⁷

"וַיְהִי שָׁם", רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו ה' את הלוחות. ולא דברו נכונה, רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרת,⁸ כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו ה' הלוחות הראשונים. וכן כתוב "וַיְהִי מִשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה" (שמ' כד:יח). והוא אמר "וְאֵתֵּן לִפְנֵי ה' אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֵת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה" (דב' ט:כה). אז אמר משה פרשת "רְאֵה אֶתְּהָ אֲמַר אֲלֵי" (שמ' לג:יב), ואחר כך ירד ופסל הלוחות והעלם עמו על הר סיני.

נמצא שבין כתיבת הדברים בפירושו הקצר לספר שמות לבין חיבור פירושו הארוך לשמות, חזר בו ראב"ע מדעתו. איננו יודעים מה גרם לו לסגת מדעתו המנומקת. בהקדמתו לפירושו לתורה הצהיר על מחויבותו לדעת חז"ל רק במקרים שבהם יש השלכה הלכתית לפרשנותו.⁹ עם זאת, ידועים מקרים רבים שבהם ביטל ראב"ע את דעתו בפני דעת חז"ל, גם כאשר לפרשנותו האלטרנטיבית (המנומקת היטב) אין נפקא מינה הלכתית.¹⁰ ניתן אפוא להוסיף את המקרה שלפנינו, לקבוצה זו.

מכל מקום, גם אם הסיבה אינה ברורה, ייתכן שכבר בפירושו של ראב"ע לדברים יש רמז מטרים לאבולוציה שעתידיה לעבור דעתו. הקונטקסט שבו ראב"ע מחווה שם את דעתו העצמאית, משולב בצורה אניגמטית באמצע דיון אחר, שבו באופן פרדוקסלי הוא דווקא מבטל את דעתו בפני חז"ל. בסופו של הפסוק שהבאנו לעיל, הצטווה משה: "וְעִשִׂיתָ לְךָ אֲרוֹן עֵץ" (דב' יא:א). ונחלקו הדעות באיזה ארון מדובר, האם זה שעשה בצלאל, או אולי מדובר בארון אחר? במסגרת מצומצמת זו, לא נוכל להיכנס לעומק העניין.¹¹ מכל מקום, ראב"ע סובר בניגוד לדעת חז"ל שמדובר בארון שהכין בצלאל. אולם למרות דעתו ונימוקו, בחר ראב"ע לקבל את הסבר "המעתיקים" ש"ארון אחר עשה משה בתחילה" מכיוון ש"דעתם רחבה מדעתנו". לענייננו, ראב"ע קוטע את הדיון אודות הארון, באמצעות דיון נוסף

7 וכך נקט בקצרה גם בפירושו הארוך לפסוק "וַיְהִי נֶכֶן לְבָקֶר" (שמ' לד:ב). "זאת היא הפעם השלישית".

8 בפירושו הארוך לשם' לג:י. הערת המהדיר א' ויזר.

9 "ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה / כי שבעים פנים לתורה / רק בתורות ובמשפטים ובחקים / אם מצאנו שני טעמים לפסוקים / והטעם האחד כדברי המעתיקים / שהיו כולם צדיקים / נשען על אמתם בלי ספק בידיים חזקים / וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים / האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים / רק קדמונינו היו אמת / וכל דבריהם אמת" (סוף "הדרך החמישית", הקדמת הפירוש הקצר, מקראות גדולת הכתר, עמ' כ"ו). באופן דומה כתב כך גם בהקדמתו לפירוש הארוך (מקראות גדולת הכתר, עמ' כ"ח), וראו בפירושו הארוך לשם' כא:כד ובעוד מקומות בפירושו.

10 דוגמאות לכך מנה פרופ' ע"צ מלמד, בספרו מפרשי המקרא, כרך ב, "ראב"ע ודברי חז"ל", ירושלים תשל"ח, עמ' 678-694. ושם לא מנה את המקרה שלפנינו.

11 וראו רש"י ורמב"ן על אתר.